

ERFGOEDKLASSEN
& BURGERSCHAP

EXPLORE
BRUSSELS

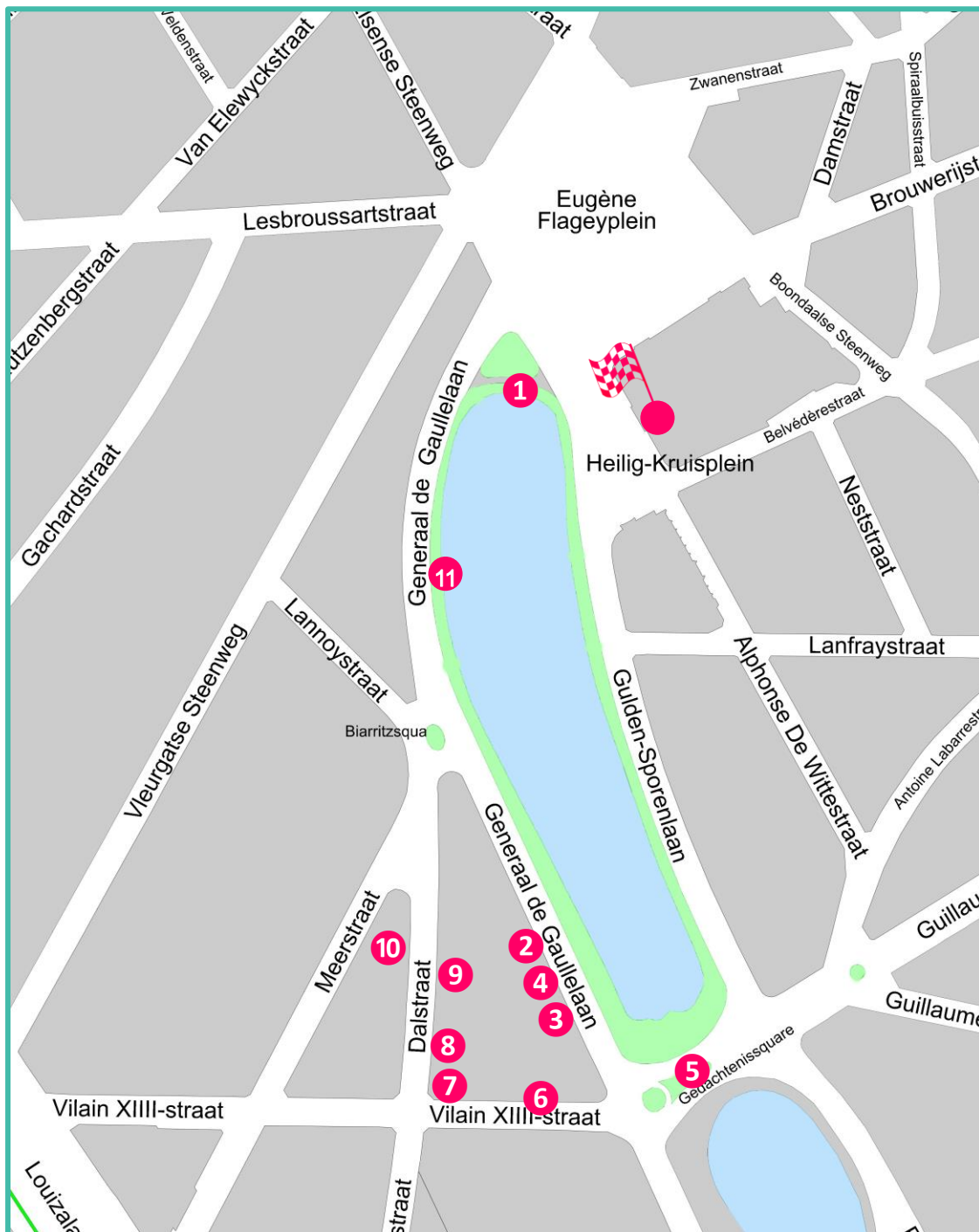
A RT NOUVEAU OF ART DECO?

Ontdekkingswandeling

Een wandeling voor de hele familie
om art nouveau en art deco
te ontdekken
in de wijk van de vijvers van Elsene
Duur: 1u30

De wandeling

Elke halte van jullie wandeling is op de kaart aangeduid met een roze stip. Ontdek met je familie op elke halte de gebouwen en hun decor. De kinderen observeren, spelen en zoeken naar de juiste antwoorden. De ouders vinden extra randinformatie in de groene kaders. De juiste antwoorden staan onderlijnd in de tekst.

① **Start:** op een bank, voor de vijver

② Generaal de Gaullelaan 34

③ Generaal de Gaullelaan 38-39

④ Generaal de Gaullelaan 36-37

⑤ Gedachtenissquare

⑥ Vilain XIII-straat 9-11

⑦ hoek van de Dalstraat

⑧ Dalstraat 38

⑨ de Dalstraat naar beneden

⑩ Dalstraat 5 - Meerstraat 6

⑪ langs de vijver, tegenover Flagey

 Aankomst: Flagey

HALTE 1

Ga achter het monument van Charles Decoster op één van de banken langs de vijvers zitten.

Een verhaal over water

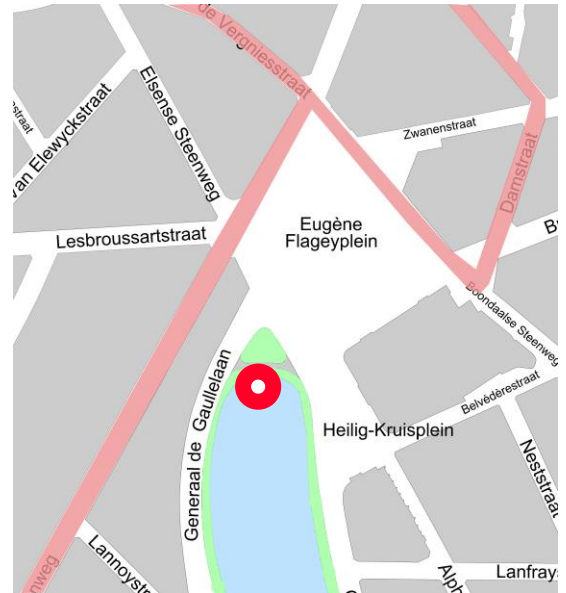
Laten we de tijd terug draaien! We zijn in 1777, op het platteland. Elsene is een zeer klein dorpje aan de rand van de vijvers. Het Flageyplein en de bank waarop jullie zitten bestaan niet...

- Vervolledig met je mooiste geschrift de legende van de kaart van 1777. Noteer de volgende woorden op de juiste plaats: *vijver – weide - huizen*

1777

vandaag

- We hebben op de twee kaarten dezelfde wegen in het roze gekleurd. Jullie zijn de rode stip. Vind deze plaats terug op de oude kaart en duid ze aan met een kruis. Je kan besluiten dat het Flageyplein en de bank waarop jullie zitten vroeger gelegen waren ...
 - midden in de weiden
 - midden in de vijver

In het begin van de 19de eeuw was Elsene nog een dorp langs een sliert van vier vijvers. Het water van deze vijvers kwam van de Maalbeek. Langs de oevers bevonden zich brouwerijen. Sommige straatnamen (Brouwerij-, Kuip-, Giststraat) getuigen nog van deze brouwersactiviteit. In die tijd zouden jullie met je voeten in het water staan, want het Flageyplein en de bank waarop jullie zitten bestonden nog niet. Op deze plaats bevond zich de Grote Vijver.

Het is rond 1870 dat de gemeente zich stedenbouwkundig razendsnel gaat ontwikkelen en radicaal van uitzicht verandert. De Maalbeek wordt overwelfd en er worden nieuwe wegen aangelegd. De Grote Vijver wordt drooggelegd en vervangen door het Heilig-Kruisplein. Tijdens de jaren 1930 wordt een deel van dit plein omgedoopt tot Eugène Flageyplein. De oevers van de vijvers worden in een landschapstijl aangelegd. Er verrijzen mooie burgerwoningen en wat later indrukwekkende appartementsgebouwen. Sindsdien is de wijk van de vijvers van Elsene een geliefkoosde wandelplaats die we samen gaan ontdekken.

Wandel door de Charles de Gaullelaan.

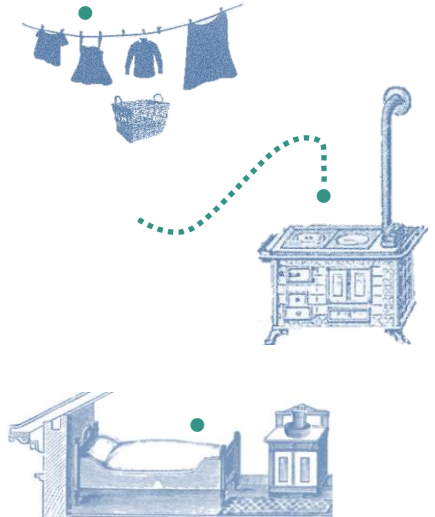
HALTE 2 - Een traditionele woning

Charles de Gaullelaan nr. 34

- Er ontbreken vensters aan deze woning. Teken ze op de foto hieronder.

- In 1900 leefde hier de familie Schouteden: mevrouw, meneer, hun kinderen, maar ook een huishoudelijke hulp, die we Marie zullen noemen.

De verdiepingen met grote vensters en hoge plafonds waren bestemd voor de activiteiten van de familie. Dus, waar denk je dat Marie werkte? En waar sliep ze? Verbind met een pijl haar bed en haar werkgerief met de juiste verdiepingen.

- Reeds in 1900 had dit huis een ouderwets tintje. Aan welke van deze gebouwen doet ze je denken?

○ aan de oude huizen van de Grote Markt (15de-17de eeuw)

○ aan de paviljoenen van het Koningsplein (18de eeuw)

Voor de Eerste Wereldoorlog logeerde het huishoudpersoneel van welgestelde families bij hun werkgever. Ze sliepen meestal op de zolderkamers. De verhouding tussen het personeel en de huiseigenaars weerspiegelt zich mooi in de gevel van deze typische burgerwoning. De keuken en de wasruimte, waar Marie werkte, bevinden zich in de halfondergrondse kelder, ook wel de 'kelderkeuken' genoemd. Hierdoor wordt de bel-etage verhoogd: de grote leef- en onthaalruimtes (salon, eetkamer) genieten van een mooi natuurlijk licht en ontsnappen aan de eventuele nieuwsgierige blikken van de straat. Dit huis dateert van het begin van de 20ste eeuw, maar haar stijl verwijst naar het verleden. Het hoge en smalle silhouet doen samen met de puntgevel denken aan de voormalige huizen van de Grote Markt.

De art nouveaustijl bloeide in Brussel al enkele jaren voor de bouw van dit traditionele burgerhuis. De volgende halte toont je hier twee mooie voorbeelden van.

- Deze twee huizen lijken op elkaar, maar ze zijn niet identiek. Vind twee verschillen en noteer ze hieronder.

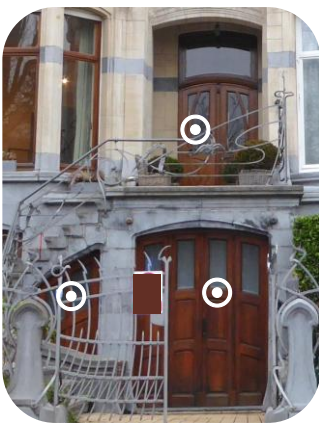
1. 2

- De huizen werden door dezelfde architect gebouwd. Vind zijn naam terug. Hij staat ergens in steen gekrast. Vervolledig daarna zijn handtekening.

Ernest B
Architecte.

Ik ben een epigraaf!
Een moeilijk woord
voor handtekening.

- We zijn in 1906, bij de baron de Béthune. Geef aan elke deur zijn functie terug. Langs waar gaan deze twee personen en het voertuig naar binnen. Verbind met pijlen.

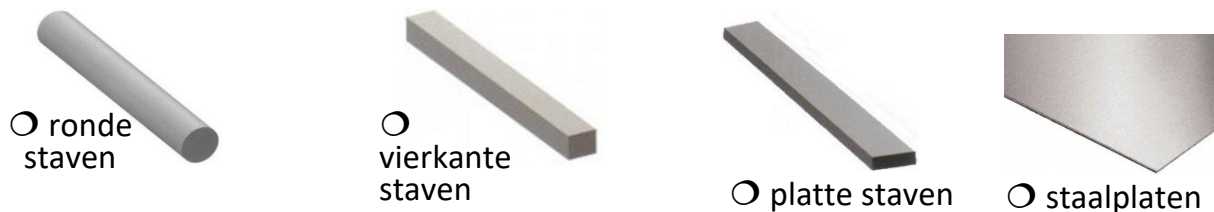

Deze tweelinghuizen lijken sterk op elkaar, maar zijn toch ook verschillend. Ze werden in 1904 door Ernest Blerot gebouwd. Hij was één van de meest gewaardeerde Brusselse **art nouveau** architecten van zijn tijd. Hij zou deze huizen, vlakbij zijn eigen woning, voor zijn dochters gebouwd hebben. In tegenstelling tot Victor Horta, één van de voorlopers van deze stijl, tracht Ernest Blerot de architectuur niet radicaal te veranderen. In het algemeen wijken zijn huizen weinig af van het klassieke schema van de Brusselse eengezinswoningen van die tijd. De verdiepingen blijven onderverdeeld in drie achter elkaar liggende ruimtes bovenop een kelderkeuken. De hiërarchische organisatie merkt men aan de dienstingang, die kleiner en smaller is dan de hoofdingang van de bel-étage. Langs deze dienstingang kon het personeel de keuken en de wasruimte te bereiken. Het gaat wel niet meer om een half ondergrondse kelderkeuken. Het raam van de keuken is vervangen door een garagepoort voor een heel kleine automobiel. Dit is een grote nieuwigheid voor de tijd, want in begin van de 20ste eeuw verplaatst men zich doorgaans nog steeds met een rijtuig getrokken door paarden.

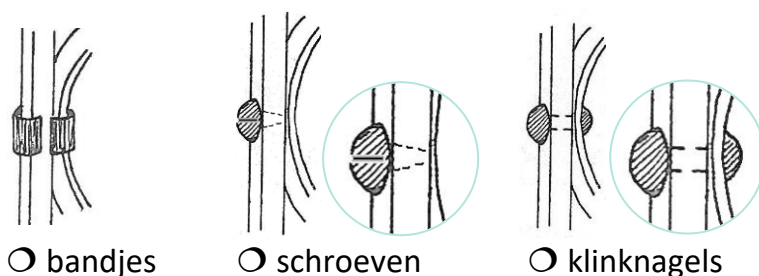
- Het ijzerwerk heeft een belangrijke plaats in het decor van deze twee huizen. Kijk aandachtig naar de smeedijzeren elementen van het ingangshek en de trappen. Waaraan doen ze je denken?

☐ aan grasstengels die waaien in de wind ☐ aan klimplanten
☐ aan takken die zich in elkaar vlechten ☐ aan.....

- Hoe werd het hek gemaakt? De smid heeft volgend materiaal gebruikt...

- Hoe zijn deze elementen samengebracht? Met ...

- Vind dit detail terug en teken op de foto de lijnen waarmee de smid aan deze staaf een 'dierlijke' kantje heeft gegeven.

De art nouveau is een totaalkunst. Het is een harmonieus geheel. Elk element speelt een belangrijke rol. Ook al veranderde Ernest Blerot de architectuur niet wezenlijk, toch drukt hij zijn talent en verbeeldingskracht uit in sierelementen, zoals de kronkels van het smeedijzeren hek of de stoeptegels in mozaïek, gedecoreerd met bloemmotieven. Op basis van zijn tekeningen vervaardigen de vakmannen vervolgens de sierelementen.

Om deze smeedijzeren hekken te maken, heeft de ijzersmid dubbele platte staven gebruikt. Ze worden samengehouden door schroeven en klinknagels. De klinknagel werd in de tweede helft van de 19de eeuw uitgevonden. Dit draagt bij tot de ontwikkeling van belangrijke metalen constructies, zoals de Eiffeltoren. In tegenstelling tot de schroef verbindt de klinknagel twee metalen elementen definitief. Een nagel wordt warm door een gat in twee metalen elementen geduwd. Terwijl deze nagel nog warm is, slaat iemand er aan de andere zijde een kop tegen. Tijdens het afkoelen van nagel en kop krimt het metaal en komen de elementen nog vaster te zitten.

De ijzersmid is een beetje als een tovenaars. Door de hitte van het vuur maakt hij het ijzer zacht. Hij rekt het uit, plooit het en geeft zo aan dit stijve materiaal een soepel uitzicht. Zo lijken de hekken van deze woningen op klimplanten, op takken die zich vervlechten en op grote grasstengels die waaien in de wind. Ze lijken zo levend en soepel dat we haast vergeten dat ze uit ijzer zijn.

We hebben een sprong in de tijd gemaakt. We zijn in 1940.
Andere tijd, andere levensstijl ...

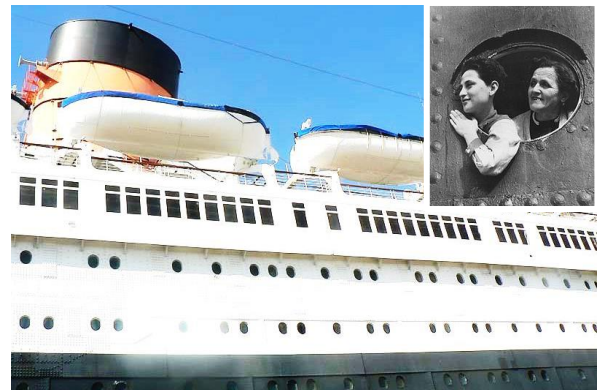
Een beetje
rekenen!!!

- Als je weet dat er twee appartementen per verdieping zijn, voor hoeveel families werd dit gebouw dan ontworpen? ...
- Plaats je tegen de gevel en kijk naar omhoog. Als je een denkbeeldige horizontale lijn trekt die alle reliëfs van de gevel volgt, welke vorm zou deze lijn dan hebben?

- Wat is de naam van dit gebouw?
- En dit is niet de enige verwijzing naar het water. Om andere verwijzingen naar het water te vinden, omcirkel op iedere foto een element dat je terugvindt op de gevel van het gebouw.

- Vergelijk het ijzerwerk van dit gebouw met dat van de twee huizen van Blerot. Trek een pijl van elk kenmerk naar het gebouw waarmee het overeenstemt. Om je te helpen, zijn we al begonnen.

- ⊙ golven en stralen water →
- ⊙ stengels, blad en bloemen ⊙
- ⊙ gebogen maar strakke lijnen ⊙
- ⊙ soepele en golvende lijnen ⊙

Dit grote appartementsgebouw wordt La Cascade genoemd (de 'Waterval', naar de voormalige naam van de laan). Het werd in 1940 gebouwd door René Ajoux. Het telt 8 verdiepingen en omvat 15 appartementen met telkens 10 kamers. Op elke verdieping vind je 2 appartementen, behalve helemaal boven waar er maar 1 appartement is.

De bourgeoisie die in zo'n appartement woonde beschikte over onthaal- en privéruimtes en kamers voor de huisbedienden. Deze appartementen bieden dus op één verdieping al het comfort van een herenhuis met nog extra moderne voordelen, zoals een lift, een uitgeruste keukens, badkamers en centrale verwarming. Dit gebouw is bovendien heel vooruitstrevend omdat het over een garage beschikt. En jawel, ook over een schuilkelder (we zijn in 1940).

Het *La Cascade* gebouw verdient zijn naam. Het bevat talrijke elementen die verwijzen naar het water. De holtes en het reliëf van de gevel lijken op golfbewegingen en de atypische bekleding in keramiek lijkt op de veelvoorkomende tegels in de openbare zwembaden. Deze verwijzingen naar het water vindt men in talrijke sierelementen terug: de gebogen (maar strakke) en ritmische lijnen van het portaalhek doen denken aan waterstralen en het kijkvenster inspireert zich op de grote transatlantische passagierschepen van die tijd. Al die verwijzingen dragen bij tot de perfecte integratie van het gebouw in zijn omgeving met de vijvers.

Dit gebouw steekt sterk af tegen zijn charmante burens (het niet-identieke tweelinghuis). Er liggen 30 jaar tussen de bouw van beide gebouwen. De architectuur evolueerde. *La Cascade* behoort tot de art deco beweging. We zullen het er verder nog over hebben.

HALTE 5 - Enkele herinneringen

Vervolg je weg naar de square

- Bekijk deze foto van omstreeks 1910. Zoek het standpunt van de fotograaf en omcirkel de twee elementen die er vandaag niet meer zijn.

- Ga een kijkje nemen naar het monument dat vandaag het standbeeld van de foto heeft vervangen. Wat herdenkt het?
 - ☐ de Belgische revolutie
 - ☐ de oorlog van 14-18
 - ☐ de oorlog van 40-45

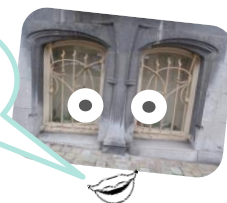
Jullie hebben het misschien geraden. Het grote gebouw op de hoek heeft het persoonlijke herenhuis van Ernest Blerot vervangen. Ondanks de zwart-wit foto kan men raden dat de stenen gevelbekleding en het smeedijzerwerk identiek zijn aan de tweelinghuizen.

Het *Monument van de herinnering* dat de twee wereldoorlogen herdenkt is ook de gelegenheid om op de stijlen chronologisch op een rij te plaatsen. Traditioneel laat men de art nouveau starten in 1893 met de bouw van het herenhuis Tassel (de tweede Brusselse realisatie van Victor Horta, niet ver van hier: in de Paul Emile Jansonstraat). Aanvankelijk was deze stijl revolutionair, maar geleidelijk aan werd het een stijl tussen de anderen. De art nouveau verdwijnt volledig met de Eerste Wereldoorlog. De tweede beweging was de art deco. Deze stijl ontwikkelt zich in de periode tussen de twee wereldoorlogen. Om na te gaan of jullie kinderen het goed begrepen hebben, stel hen voor om deze twee bewegingen chronologisch te plaatsen aan de hand van de data die op het monument staan geschreven.

HALTE 6 - Een levende natuur

Vilain XIII straat nrs. 9 en 11

Vilain
hoeveel?

Ook hier heeft onze vriend Ernest beslist om de huizen te versieren aan de hand van ambachtelijke technieken.

- De Iris en het klimopblad verschijnen op verschillende plaatsen op beide gevels. Vind ze terug en plaats hun nummer op de juiste plaats op de tekening hieronder.
- Verbind ze vervolgens met de techniek waarmee ze gemaakt werden. Ken je al deze technieken nog niet? Ga dan te werk door te elimineren.

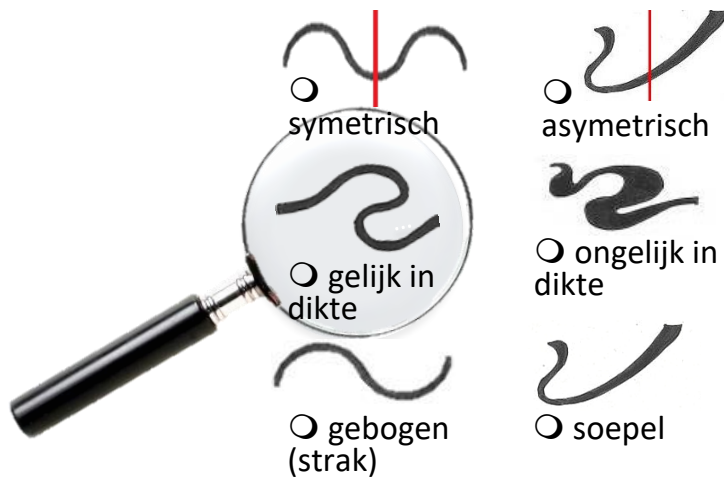
●
glas in
lood

●
gehouwen
steen

●
smeedijzer

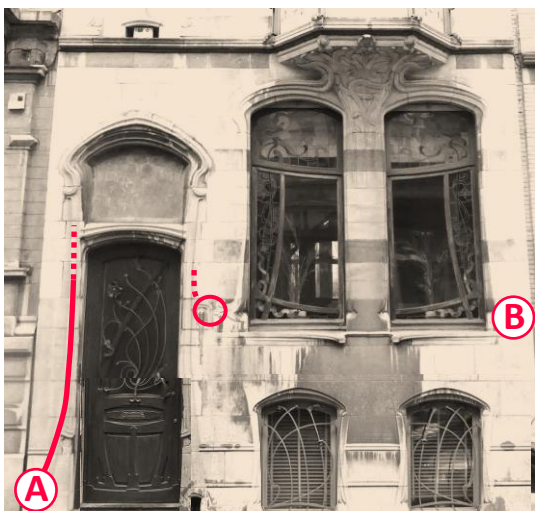
●
sgraffito

- Vind dit motief terug op de gevel links en vervolledig de foto.
- Veel lijnen op beide gevels lijken op die van het detail. Zie je ze? Ze zijn in verschillende materialen gemaakt. Bekijk ze heel aandachtig. Zijn ze volgens jou eerder ...

Men noemt dit motief een 'lijn in zweepslag'. Ze is kenmerkend voor één van de stichters van de art nouveau, Victor Horta. Maar hoe beeld je je die zweep in?

- ☐ neergelegd op de grond?
- ☐ klappend in de lucht?

Deze lijnen verbinden de elementen van de gevel. Vind de weg terug van punt **A** naar punt **B** door de lijnen van het decor te volgen. Let op. Om deze oefening te doen moet je de gevel bekijken, niet de foto 😊.

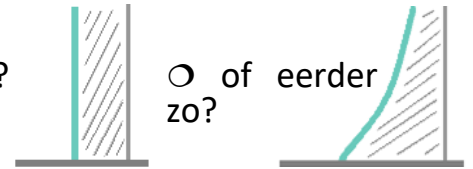
Hier hebben we nog twee huizen die door Ernest Blerot, een beetje eerder, in 1902, werden gebouwd. Ze delen samen een uitzonderlijk overvloedige versiering en vertonen verschillende ambachtelijke technieken met een grote zorg voor detail. De verschillende gebruikte materialen (witte en blauwe steen, baksteen, hout, ijzer, glas) verbinden zich vlot en vormen een harmonieus geheel. Voor de art nouveau architecten is de gevel een **totaalkunst** waaraan kunstenaars en vakmannen werken. Het ontwerp vloeit over van het ene materiaal naar het andere, van de ene techniek naar de andere. Alles verbindt zich.

Het is de fameuze lijn in de vorm van een 'zweepslag' die de link legt tussen de verschillende oppervlaktes en technieken. De zweepslagstijl is typisch voor de **art nouveau en geïnspireerd op de plantenwereld**. Ze komt hier als een leidmotief naar voor. Het is een soepele en dynamische lijn, net zoals een zweep die klapt in de lucht. Ze is ook gevarieerd door haar asymetrie en ongelijke dikte. Deze lijn is alomtegenwoordig in het werk van Victor Horta. Van de plantenwereld neemt hij vooral de stengel over waarvan hij het organische, levende aspect bemint. Ernest Blerot is eerder naturalistisch door herkenbare bloemen en bladeren te gebruiken, zoals de iris en het klimopblad.

- Deze gevel heeft een levendig tintje. Kijk hoe hij uit de bodem komt.

☐ eerder zo ?

☐ of eerder zo?

Deze twee huizen van Ernest Blerot lijken wel te leven. Met hun onderbouw die zich uitzet lijken ze uit de grond te groeien als bloemen of planten. Of ze nu in steen, hout of ijzer vervaardigd werden, de bouw- en sierelementen zien er soepel, organisch en dynamisch uit. Ze groeien en verwikkelen zich als weelderige lianen.

- In de art nouveau zijn de sierelementen er meestal niet alleen om te decoreren. Vind deze drie details terug op de gevel. Waarvoor dienen ze? Vul hun tekstballon in.

Ik dien om

.....
.....

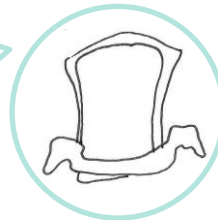
Ik dien om

.....
.....

Ik lijk op een man met een snor
maar in werkelijkheid diende ik om...

- ☐ de halsband van de hond vast te binden
- ☐ de schoenen af te schrappen

Art nouveau is bijzonder decoratief. Maar, de sierelementen zijn er meestal niet voor niets. Elk sierelement heeft vaak een nuttige functie en soms zelfs een structurele functie. Het hekwerk van de ingangsdeur dient bijvoorbeeld als bescherming van het venster en zelfs om de deur te openen. Kijk goed, de deurknop is in het hekwerk verwerkt. De weelderige gehouwen steenconsole ondersteunt de erker van de eerste verdieping. En de voetenkrabber diende om de schoenen af te krabben in een tijd waar de straten nog niet geasfalteerd waren.

Zoals de tweelinghuizen voor de vijvers, heeft Ernest Blerot deze twee huizen samen gebouwd. In sommige buurten of straten van Brussel heeft hij tientallen huizen gebouwd (17 in de Vanderschrickstraat in Sint-Gillis, 11 in de Saint-Bonifatiuswijk in Elsene). Blerot is architect, maar ook aannemer. Hij koopt bouwterreinen op, verkavelt ze en verkoopt kant-en-klare huizen. Zo heeft hij bijgedragen tot de democratisering van de art nouveau en de stijl toegankelijk gemaakt voor de middenklasse. Victor Horta ontwerpt daarentegen

gepersonaliseerde huizen voor een zeer rijke elite. Daarbij is elk huis zoals een portret die de persoonlijkheid van zijn eigenaar weergeeft. Ernest Blerot werkt veeleer met enkele standaardelementen die hij vervolgens in uiteenlopende projecten anders combineert. Deze 'standaardisering' drukt de prijzen en verkort de bouwtermijn. Je kunt je amuseren door op andere gebouwen van Blerot telkens dezelfde hekwerken of gehouwen steenelementen als hier terug te vinden.

- Bekijk nu de sgraffito boven de ingangsdeur. Men herkent deze techniek zeer gemakkelijk omdat ...
 - ☐ de motieven zwart omlijnd zijn
 - ☐ de motieven met wit omringd zijn
 - ☐ de omtrekken hol zijn
 - ☐ de omtrekken bol zijn
 - ☐ de motieven wazig en onnauwkeurig zijn
 - ☐ de motieven helder en nauwkeurig zijn

Sgraffito is een zeer oude techniek van muurdecoratie. Het bestaat uit meerdere pleisterlagen (zandkalk en water) die op elkaar worden aangebracht. Op de bovenste laag graveert men een tekening die de onderstaande laag doet verschijnen. Op het einde van de 19de eeuw wordt de techniek herontdekt en kent ze een snel succes dat samenloopt met de ontwikkeling van de art nouveau. In België bestaat de sgraffito gewoonlijk uit een eerste donkere pleisterlaag (meestal zwart, soms rood) waarop men een fijnere niet-gekleurde laag legt. Voordat deze laatste laag opdroogt, gaat men er de lijnen van de tekening inkerven, zodat de eerste donkere laag opnieuw verschijnt. De oppervlakte wordt vervolgens gekleurd. Sommige motieven worden met bladgoud bedekt. De donkere omtrekken geven aan elk motief voldoende leesbaarheid zodat het geheel vanop afstand herkenbaar is.

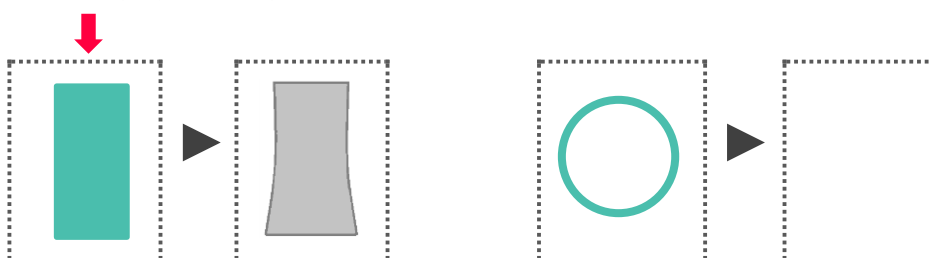
HALTE 7 - Een andere Ernest voor een andere art nouveau

- Vind op de hoek van de Dalstraat deze **borstwering** (1ste verdieping) terug. Ze werd door een andere Ernest gemaakt die zich specialiseerde in een andere strekking van de art nouveau. Welk groot verschil zie je met de art nouveau die zich inspireert op de plantenwereld van Ernest Blerot?

De vormen die dit motief samenstellen zijn ...

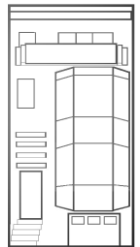
- ☐ soepeler ☐ stijver ☐ natuurlijker ☐ meer geometrisch
- Maar ze zijn daarom niet zuiver geometrisch ... Verander de vorm zodanig dat hij op die van de borstwering lijkt. Volg het voorbeeld.

De architect die ook Ernest heet (maar waarvan jullie de familienaam nog niet kennen) heeft zich op een andere strekking van de art nouveau gericht: de **geometrische strekking**. De motieven zijn soberder en geometrisch, soms zelfs abstract. Dit is zo in het geval van de borstwering die jullie zojuist hebben bekeken. De lijnen zijn niet meer zo soepel (zoals de lijn in zweepslag) maar worden stijver. Niettemin, zijn de vormen van deze strekking niet zuiver geometrisch. De rechthoek is niet helemaal een rechthoek : hij is lichtjes gebogen alsof men hem had samengedrukt. De cirkel is niet helemaal perfect: zijn basis is uitgewijd terwijl zijn lijnen naar boven toe zich samendrukken zoals een bloembol of een maansikkel. De manier waarop deze lijnen en vormen zich onderling verhouden, is ook typisch voor de geometrische strekking. De cirkels zijn in elkaar gevoegd en de horizontale lijnen lopen parallel met elkaar. Jullie zullen dit vormenspel weldra terugvinden in de handtekening van deze tweede Ernest. Maar eerst gaan we opnieuw terug in de tijd.

HALTE 8 - Art deco?

Dalstraat nr. 38

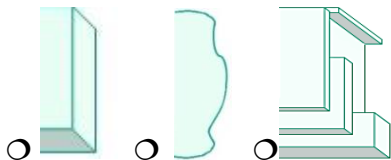
- We zijn in 1935. Andere tijd, ander vervoermiddel. Raad welk van deze wagens uit die tijd komt. Leid aan de hand van een pijl de juiste wagen naar de garage op de tekening van het huis.

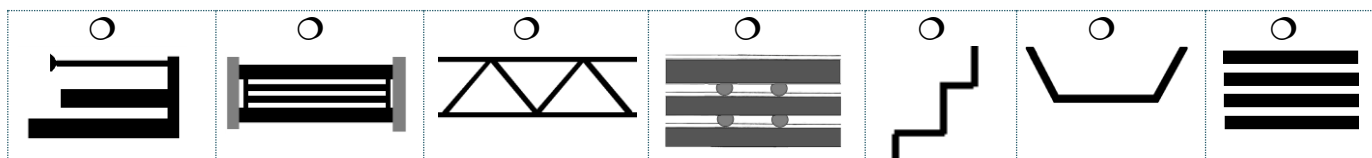
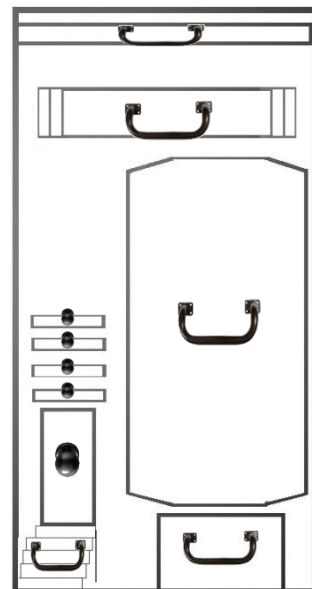
- Indien de garage beneden is, waar bevindt zich dan de keuken?

Dit huis is representatief voor de **art deco**, de andere grote architecturale beweging die we samen ontdekken tijdens deze wandeling. Het gebruik van de wagen is op dat ogenblik veralgemeend bij de bourgeoisie en de garage vervangt nu de kelderkeuken (de tweede wagen is degene uit die tijd). Dit huis blijkt een traditioneel huis uit 1900 te zijn. Het werd in 1935 volledig verbouwd en verfraaid in de art decostijl. De keuken is verplaatst naar het niveau van de bel-etage. Juist na de Eerste Wereldoorlog eist het huishoudpersoneel hogere lonen. De welgestelde klasse kan zich doorgaans de luxe van bedienden in huis niet meer permitteren. Nu de huisvrouw voor de maaltijden zorgt, is het handig dat de keuken zich op hetzelfde niveau als de hoofdkamers bevindt. Deze nieuwe ruimtelijke organisatie vermijdt dat de vrouw des huizes van de ene naar de andere verdieping moet lopen.

- Welke van deze drie tekeningen doet je denken aan de reliëfs van de gevel voor jou?

- Beeld je in dat dit huis een kast met schuiven is. ►
Kleur de schuiven die je naar jou moet trekken zodanig dat de tekening op de gevel lijkt. Kleur in een donkere kleur de schuiven die je naar binnen moet duwen.
- Het is niet om dat er geen planten meer zijn dat er geen sierelementen zijn. Kruis op de tabel hieronder de vormen en motieven aan die je op de gevel vindt. Vergeet niet te kijken naar het glas-in-loodraam en het ijzerwerk van de ingangsdeur!

Art deco is een architecturale en decoratieve beweging die zich na de Eerste Wereldoorlog ontwikkelt. De stijl vloeide voort uit de art nouveau, maar was er tegelijk ook een reactie tegen. De art deco verwerpt de kronkelende lijnen van de art nouveau strekking die zich inspireert op de plantenwereld. De tegenstanders van deze strekking noemen de stijl trouwens spottend: de *style nouille* (noedelstijl). De art deco streeft naar een grotere vereenvoudiging en geometrie van de vormen. Niettemin, zoals zijn naam het zegt, blijft de art decostijl zeer gehecht aan decoratie, aan de toegepaste kunsten en aan het principe van een harmonieus geheel. In dit huis zijn de vormen geometrisch, maar toch anders dan in de geometrische art nouveau. Ze zijn niet meer vlak behandeld, zoals tekeningen, maar ze drukken zich uit in volumes die zich stapelen op verschillende niveaus.

Indien jullie niet alle motieven hebben aangevinkt, zoek goed. Ze zijn er allemaal: in het hek, in het glas-in-loodraam, of nog, in de reliëfs van de gevel.

- Overdag onthult het **glas-in-loodraam** in de woning al zijn kleuren. Maar wanneer zou je terug moeten komen om al deze details vanop de straat te kunnen ontdekken?
 - ☐ op de middag, wanneer de zon schijnt
 - ☐ 's avonds, wanneer de lichten binnen aan zijn
- Ga discreet en beleefd een oogje werpen op het glas-in-loodraam in het portaal en teken op dit detail de reliëfs die op dit glasstuk ontbreken.
- Het gebruikte glas laat toe om de veranderende kleuren van het daglicht voor te stellen want ...
 - ☐ het is totaal doorschijnend
 - ☐ men heeft de indruk dat meerdere kleuren in de materie vloeien

Het glas-in-loodraam toont de levendigheid van zijn kleuren en de precisie van zijn details in functie van het dagtijdstip. 'S Avonds, als de lichten binnen aan zijn, is het goed zichtbaar. Er zijn trouwens lichten in het portaal geplaatst. Het gebruikte glas is bedrukt (men heeft op één van zijn vlakken reliëfs aangebracht in de vorm van kleine golfjes). Het glas is ook opaliscnt (de indruk dat de kleuren in de materie vloeien is te wijten aan de ijzeroxyden die direct werden toegevoegd aan het smeltende glas). Een glas dat deze twee kenmerken combineert, wordt 'Amerikaans glas' genoemd. Het was al zeer in trek tijdens de art nouveau periode en wordt nog steeds gewaardeerd onder de art deco.

- Plaats in de hand van deze smid het werktuig dat hij heeft gebruikt om de motieven in de breedste staven van de ingangsdeur te drukken.
- Wat zou **art deco** nu betekenen ?
 - artistieke dimensie ○ ambachtelijke demonstratie ○ arts décoratifs

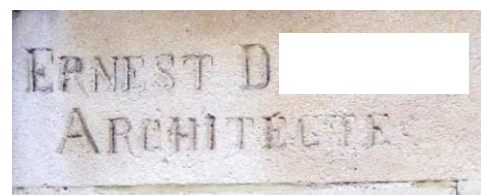

Om dit korrelig uitzicht in de smeedijzeren staven te bekomen, heeft de smid de platte staven (warm) bewerkt met een hamer met een ronde kop.

De naam art deco bestaat sinds de jaren 1960 en verwijst naar de internationale tentoonstelling 'des Arts Décoratifs et Industriels Modernes' die in 1925 in Parijs plaatsvindt. De datum stemt echter niet overeen met het begin van de beweging die zich uitstrekt over de hele periode tussen de twee wereldoorlogen.

HALTE 9 - Ernest of Ernest?

- Als je de Dalstraat naar beneden gaat zonder van voetpad te veranderen, zal je zien dat de meeste huizen door dezelfde architect zijn gebouwd. Het is opnieuw het werk van onze 'tweede Ernest'. Vervolledig zijn epigraaf hiernaast.

- De sierelementen van dit huis kunnen abstract lijken. Als je echter goed kijkt, herken je soms iets. Op welke huizen vind je deze drie motieven in 'geometrische art nouveau stijl' terug? Verbind ze met het juiste adres.

● huis nr. 18

● huis nr. 20

● huis nr. 32

- Zoek de indringer! De borstweringen van deze huizen zijn totaal niet in de stijl van Ernest Delune. Ze doen eerder denken aan de andere Ernest. Kruis het nummer van het huis aan waar ze zich bevinden.

☐ huis nr. 18 ☐ huis nr. 20 ☐ huis nr. 32

In de geometrische art nouveau stijl zijn de sierelementen abstracter dan in de art nouveau stijl die geïnspireerd is op de plantenwereld. Toch lijken sommige elementen zich te inspireren op de natuur of op andere culturen: een libelle (nr. 20), een nachtvlinder (nr. 18) of een geveugelde zonnescijf uit de Egyptische oudheid (nr. 32). Soms heeft men zelfs de indruk om dierenkoppen of gezichten te zien. Nochtans zijn al deze motieven gevormd met cirkels en opeen gestapelde lijnen die de stijl van de architect kenmerken.

De geometrische art nouveau vereenvoudigt en geeft een geometrisch uitzicht aan de vormen. Maar dit is niet altijd even duidelijk! In het begin van de 20ste eeuw gebeurt het dat de stijlen en inspiratiebronnen zich vermengen. Een bewijs hiervan vind men op het nr. 32. De borstweringen van dit huis van Delune lijken sterk op die van Blerot. Ze zijn soepel, dynamisch en duidelijk geïnspireerd op de plantenwereld.

- Teken in dit kader de vorm van de stenen omlijsting van één van de ramen van de kelderkeuken van het huis nr. 22.
- Keer je nu om en bekijk aandachtig alle huizen die zich aan de andere kant van de straat bevinden. Ze werden ook door Ernest Delune gebouwd. Hij woonde hier trouwens juist tegenover, op het nr. 9. We gaan even terug ... Herinner je het begin van de wandeling ... Wat denk je? Werden deze huizen gebouwd voor of na de huizen die je zopas ontdekt hebt?

= hint

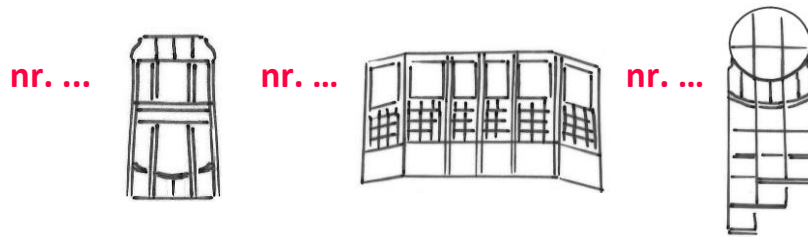
☐ Ik stem voor! ☐ Ik stem na!

Ernest Delune maakt deel uit van een architectenfamilie. Hij is de meest bekende van de 'broers Delune'. Alvorens in art nouveau stijl te bouwen, heeft hij andere architecturale stijlen verkend. Zijn eerste realisaties, rond 1890, inspireren zich nog op het verleden en lijken op het allereerste huis dat jullie tijdens deze wandeling hebben ontdekt. In dit geheel van huizen die op elkaar gelijken, maar toch verschillend zijn, vind je zowel de rode baksteen, de omlijstingen in blauwe steen als de dakgevels terug.

Waarom heeft Ernest Delune zoveel huizen in Elsene gebouwd? Misschien omdat hij een gemeenteraadslid was? Een anekdote: hij stelde aan de gemeenteraad een metroproject voor (nooit verwezenlijkt) dat Elsene met het centrum van Brussel moest verbinden! In het begin van de 20ste eeuw richt Delune zich tot de art nouveau, soms voorzichtig soms openhartig zoals het huis dat jullie nu gaan ontdekken.

- Het huis nr. 5 is van 1893. De eigenaar was Victor Marchal, een **kunstschilder**. In 1902 vergroot Ernest Delune dit huis langs de achterkant, in de richting van de Meerstraat. Marchal wilde immers een mooi atelier. Vind zijn gevel beneden in de Meerstraat terug dankzij de hint die je in het kleine kader hierboven hebt getekend.

- Gevonden? Om te schilderen heb je licht nodig ... Denk dus goed na. Achter welk venster bevond zich het atelier? Geef aan de tekening die ermee overeenstemt nr. 1.

- Wat denk je? Achter welk venster is er een trap? Geef aan zijn tekening nr. 2.

Dit kleine atelier-huis werd in 1902 door Ernest Delune gebouwd en is één van de beroemste art nouveau huizen van de buurt. Het werd gebouwd om de woning van de schilder Victor Marchal te vergroten en er zijn atelier in te richten. Dit atelier lag op de bovenste verdieping. Door de brede ramen van de bow-window en het glazen dak kon de kunstenaar genieten van een mooi licht.

De asymmetrische gevel is bijzonder origineel. Boven de deur is er een rond opgeschoven venster en het prachtige glas-in-loodraam, dat subtiel in verschillende niveaus is opgedeeld, suggereert het trappenhuis.

- Hier zijn de glas-in-loodramen onlosmakelijk verbonden met de gevel. Ze bieden aan de inwoners een uniek gekleurde sfeer!

Hoe heeft de glazenier het klaar gespeeld om de veelvuldige kleurschakeringen van de bladeren van een viooltje weer te geven? **Hint:** kijk naar de foto van de cover van dit boekje en denk terug aan het glas-in-loodraam dat je al hebt gezien.

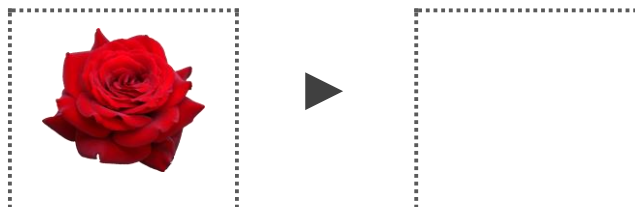
Hij heeftglas gebruikt.

- Het viooltje werd **gestyleerd**. Dit betekent dat de bladeren hier...

☐ vereenvoudigd werden ☐ ingewikkelder werden gemaakt
☐ op een rij werden gezet ☐ een draaibeweging werden gegeven

- **Jouw beurt!** Teken in het lege kader een roos dat je op jouw manier styleert.

De bloemmotieven van het glas-in-loodraam zijn **gestyleerd**. De persoon die ze getekend heeft, heeft de vorm van de bloem vereenvoudigd maar heeft er ook zijn eigen stijl aan gegeven. Charles Rennie Mackintosh is een Engelse kunstenaar die bekend staat voor zijn gestyleerde rozen. De kunstenaar heeft hier de bloemen op een rij gezet in een stijgende beweging. Men heeft zo de indruk dat de bloemen op zich draaien als kleine wieltes om de trap te beklimmen.

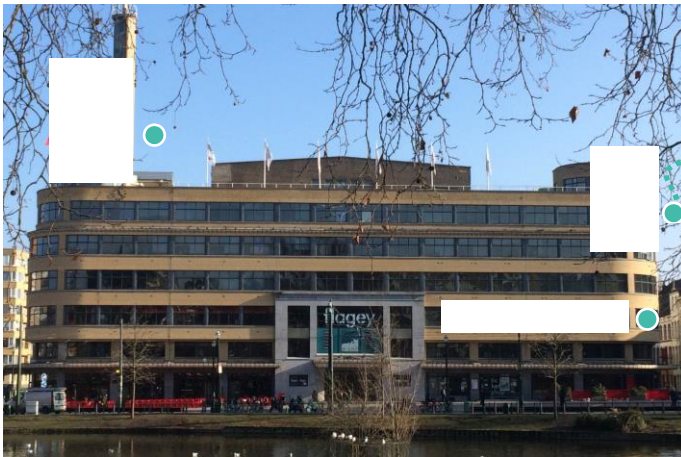

Om alle kleurschakeringen van de viooltjes weer te geven, heeft de glazenier Amerikaans glas gebruikt: bedrukt en gevlekt met iriserende uitstralingen.

Ga terug naar beneden naar de Charles de Gaullelaan en vind de gezichtshoek van de foto hieronder.

HALTE 11 - Mijn boot!

- Vervolledig deze foto van het 'Flagey' gebouw. Al vanaf zijn bouw in 1938 krijgt het een bijnaam. ☐ het vlot ☐ de pakketboot

- Verbind de elementen die je op de foto hebt getekend met hun gelijkenissen op de boot hieronder.

- Het gebouw heette vroeger het NIR dat staat voor....
 - ☐ Nationaal Intelligente Reus
 - ☐ Natuurlijk Ijverige Radio
 - ☐ Nationaal Instituut voor Radio-omroep
- Bijgevolg, wat zou er in het torentje gezeten hebben? Een

hint

We beëindigen deze wandeling in schoonheid met dit emblematisch gebouw van Elsene en zelfs van Brussel: het Flageygebouw. Vroeger heette dit gebouw het NIR dat staat voor het Nationaal Instituut voor Radio-omroep. Dit gebouw werd inderdaad tussen 1935 en 1938 gebouwd door architect Joseph D'ongre om één van de eerste Europese radiohuizen te herbergen. Het NIR werd internationaal erkend voor de akoustische kwaliteit van zijn studio's en kreeg als bijnaam de 'klankfabriek'. Het had echter ook een andere bijnaam 'de pakketboot'. Dit verwijst naar zijn verbazingwekkende **art deco** architectuur. Het massieve volume (verzacht door de afgeronde hoeken), de horizontaliteit, de vijf verdiepingen (zoals schipbruggen) en de toren van de radioantenne (gelijkend op een de schoorsteen van een boot) doen onvermijdelijk denken aan een immens schip. De 'pakketbootstijl' is een late evolutie van de art deco architectuur. Zijn grote formele soberheid en strakke lijnen maken dat dit gebouw tot het **modernisme** behoort. Dit is de andere grote architectuurstrekking uit de periode tussen de twee wereldoorlogen die de art deco uiteindelijk zal verdringen. Maar dat is een ander verhaal! Misschien voor een volgende wandeling...

- Art nouveau, art deco, plantaardige of geometrische strekking.... Heb je iets begrepen? We gaan het na! Verbind elk detail met de naam van de beweging waartoe het behoort.

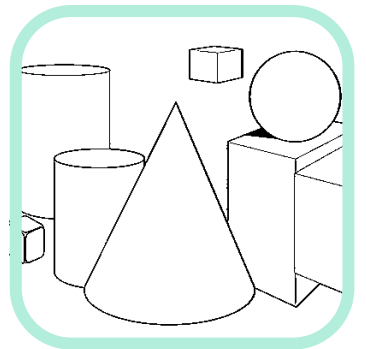
art nouveau
geïnspireerd op de
plantenwereld

geometrisch
art nouveau

art
deco

- Deze drie architectuurbewegingen halen hun inspiratie uit verschillende 'werelden' die in de vier kaders zijn voorgesteld. Stel groepjes samen en omcirkel elk detail met zijn inspiratiebron(nen).

Wie ben ik?

- Verbind de woorden met hun definitie hieronder.

• het glas-in-loodraam

de epigraaf •

de voetenkrabber •

de borstwering •

• het kijkvenster

Ik ben een
identiteitskaart in steen
Wie ben ik?

Het licht is mijn
bondgenoot. Als ze
mijn glazen huid
doordringt, vind ik
mijn kleuren terug.
Wie ben ik?

Wat voor modder heb
ik op mij gekregen
toen de straten nog
niet geasfalteerd
waren!
Wie ben ik?

Vanuit de bootkabine
kan je dankzij mij de
zee zien. In de stad
ben ik als een oog in
de gevel.
Wie ben ik?

Ik belet de val van hen
die zich te veel voorover
buigen.
Wie ben ik?

Met de steun van
het Brussels Hoofdstedelijk
Gewest

Redactie: Erfgoedklassen (Catherine Balau), in samenwerking Sandra Caltagirone

Coördinatie: Elisabeth Gybels

Grafische vormgeving: Catherine Balau

© Verantwoordelijke uitgever: Stéphanie Demeter, vzw Paleis van Keizer Karel, Koningsstraat 2-4, 1000 Brussel

www.erfgoedklassen.brussels